

Nationalskaldens roll : Runeberg och den sociala beställningen

Autor(en): **Wrede, Johan**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Beiträge zur nordischen Philologie**

Band (Jahr): **19 (1991)**

PDF erstellt am: **20.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-858316>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

lavnsgilde og sang nydigtede sange til færdrelandets pris.¹² Omkring 1900 og senere kom der flere foreninger af litterær art, som havde og har – f.eks. foreningen «Varðin» stiftet i 1912 – litteraturens fremme som mål.

I så tilfælde indgår læseforeningen i rækken af for tidligt importerede strukturer på Færøerne. Udviklingsmæssigt var det færøske samfund meget langt bagud i forhold til de andre nordiske lande i begyndelsen af det 19. århundrede, men der har hele tiden været nogle – bl.a. højt uddannede og velorienterede færingere og embedsmænd – der har forsøgt at modernisere og indføre noget af det, som de var blevet vant til i det fremmede og var vant til hjemmefra. Men det var ikke altid disse tiltag slog an første gang.¹³

Bønder og embedsmænd bidrog i begyndelsen af det 19. århundrede hver på deres måde til de tendenser, der pegede på overskridelser af det gamle bondesamfunds kulturformer, og som i det lange løb førte til institutionslignende rammer for litteraturen. I den færøske litterære situation i første halvdel af 1800-tallet er læseforeningen en understregning af skellene mellem færingere og embedsmænd, mellem verdslig færøsk kultur og en borgerlig dansksproget kultur. Den traditionelle færøske kultur appellerede kun til færingere – og danske akademikere, der i den fandt et nyt forskningsobjekt – og den blev lige efter 1800 brugt til noget nyt, nemlig at udtrykke kritik i litterære former og formidle modsætninger mellem folket og myndighederne. «Fuglakvæði» og «Sigmundarkvæði nýggja» som begge er fra romantikkens hovedperiode er henholdsvis præget af romantisk afvisning af samfundsforholdenes brutalitet og dyrkelse af fortiden.

¹² Jfr. JOENSEN (1987) og «Romantiske træk i den ældste nyfærøske sangdigtning fra slutning af det 19. årh.» i nærværende bind.

¹³ SIMONSEN (1985).

JOHAN WREDE, HELSINGFORS

Nationalskaldens roll. Runeberg och den sociala beställningen

Den litterära romantiken hade i hela Europa, bland mycket annat också en starkt framträdande politisk funktion. Den av upplysningen ärvda föreställningen, att nationen – det om sin bestämmelse och egenart medvetna folket – var statens bärande element, hade så uppenbara och så omstörtande konsekvenser, att den inte kunde undgå att entusiasmera också litteraturen. Den revolutionära tanken

kunde ses antingen som en fullständig emancipation från en teokratisk uppfattning eller – i annat fall – som ett slags vänsterteokratiskt synsätt, vilket övervinner Hobbes pessimism och ersätter suveränen av Guds nåde med den suveräna nationen.

Romantikens intresse för folkdikten belyses också mot denna politiska bakgrund. Folkdikten antogs nämligen vara ett instrument för folkets nationella självmedvetande och antogs utgöra ett bevis på folkets mognad och statsbyggande förmåga. Denna tankegång hade gett politisk slagkraft åt Macphersons upptäckt – eller uppfinning – av Ossian. Och denna tankegång hade i Finland stor betydelse för entusiasmen över Kalevala. Eposet skulle visa världen att Finlands folk hade rätt till en nationell existens.¹

Men också den samtida konstdikten ansågs kunna förmedla äkta uttryck för folkets anda och medvetande. Ty varje nationellt inspirerad medborgare – och skalden främst bland dem – antogs kunna avläsa sitt och nationens mål i sitt eget hjärta. Skalden blev därigenom nationens språkrör. Detta gjorde nationalskaldens roll möjlig och i viss mening ofrånkomlig.

Rollen blev det kanske mäktigaste av de sociala uppdrag med vilka romantiken belastade sina diktare. Ibland gjordes en formell beställning av en klart identifierbar uppdragsgivare. Så var fallet då Lavater 1766 skrev sina *Schweizerlieder* på uppdrag av Die Helvetische Gesellschaft.² Ibland besvarade diktaren spontant den sociala beställningen. Han kunde markera att han tagit detta uppdrag genom att imitera folkdiktens poetik (balladen, runan), genom att lägga sin berättelse i en fiktiv folklig berättares mun, eller genom att välja ett nationellt eller patriotiskt stoff. Viktigt var att i dikten ge en slagkraftig form åt ett historiskt arv, att få legender att framstå som sanna och att, omvänt, göra legender av en faktisk historisk verklighet. Allt detta gjordes överallt i Europa; av Burns, Gleim, Lavater, Blicher, Oehlenschläger, Geijer, Tegnér, Mickiewicz, Petöfi, Wergeland och Runeberg.

Den lokala politiska situationen varierade emellertid från land till land och den sociala beställningen på nationell dikt kunde – beroende av beställarens intention – ha starkt varierande funktion. I det autonoma storfurstendömet Finland kunde den nationella poesin vara ideologiskt tvetydig. Alexander I hade vid Borgå lantdag 1809 förkunnat att han upphöjt Finland bland nationernas antal, en fras som kom väl till pass för att smickra och pacificera den nya akquisitionen i tsarens imperium. Regeringsformen från 1772 som Finland fick hålla var ur enväldets synvinkel riskfri.

Finlands nationalskald Johan Ludvig Runeberg (1801–1870) har i finländsk litteraturhistorieskrivning långt in på 1900-talet vanligen beskrivits som den hängivne patrioten, mer eller mindre oppositionell mot den kejsarliga regimen. Hans religiöst och livsfilosofiskt betonade nationella ideal framställs som rättframma och i den mån de har ett konkret mål, inriktade på att profetiskt sia om

¹ CASTRÉN (1945: 142–147).

² VON ARX (1897: 8–12).

ett självständigt Finland. Hans patriotiska diktning har mer eller mindre restlöst förklarats ur detta mönster.³ Yrjö Hirns dokumentation av receptionen lämnar intet tvivel om, att kulten av Runeberg som symbol alltifrån 1800-talets två sista decennier ofta har en klart dominerande politisk prägel.⁴

Först på 1900-talet uppmärksammar forskningen psyket bakom rollen. Ruth Hedvall tolkade skaldens dikt ur ett biografiskt perspektiv.⁵ Hon visade att ett rent personligt trygghetsbehov formuleras i Runebergs fosterlandskärlek. Viljanen tog delvis intryck av detta och den biografisk-psykologiska tolkningslinjen har framgångsrikt fortsatt av professor Magnus von Platen.⁶

En mer radikal omprövning av Runebergs patriotiska poesi har företagits av Matti Klinge. Denna erkända historiker hävdar att Runebergs patriotiska diktning åtminstone delvis skall ses som ett verktyg för en skickligt genomförd politisk repression. Runeberg skulle ha tillmötesgått den kejsrerliga regimens önskan att pacificera varje tänkbar radikalism i Finland genom att propagera en därefter anpassad måttfull och på förnöjsamhet inriktad patriotism.⁷ Denna uppseendeväckande tes understryker drastiskt den politiska mångtydigheten i den finländska nationella väckelsens position, och innebär en intressant problematisering av den traditionella Runebergsuppfattningen.

Runeberg var förvisso ingen barrikaddiktare, men bilden av honom som slipad kejsrerlig konspiratör går inte att förena med vare sig stoff eller tendens i *Fänrik Ståls Sägner*, inte heller med det gensvar hans dikt väckte eller ens med skaldens anmärkningsvärt tillbakadragna sätt att spela sin roll. Man kan nämligen hävda att Runeberg, nöjd med sina dikter och deras effekt, faktiskt värjde sig mot nationalskalderollens sociala förpliktelser. Såsom offentlig person gör Runeberg, trots sin för alla uppenbara betydelse som nationell symbol, inget för att genom sitt personliga uppträdande förtydliga sin ideologiska hållning eller att spela en aktiv politisk roll. Det förefaller tvärtom som om han redan vid flyttningen till Borgå 1837 avsiktligt dragit sin person ur rampljuset. Han undvek om möjligt att uppträda i offentliga sammanhang. Han saknades vid Gumtäkts ängar 1848, då «Vårt land» blev Finlands nationalsång, och vid veteranfesten i Kajsa-niemi i Helsingfors 1858, där han själv borde ha uppläst «Fänrikens hälsning».⁸ Vid offentliga fester var han blyg, och vid sin resa till Sverige 1851 – där han mottogs som den svenska skaldetronens rättmätige innehavare – gjorde han en mycket slät figur.⁹ I motsats till Cygnaeus och Topelius skrev Runeberg aldrig ett hyllningspoem till kejsarhuset, hur många goda anledningar därtill det än gavs honom. Han mottog inga offentliga uppdrag som kunnat stämpla honom anting-

³ ESTLANDER (1902), HEIKEL (1926), SÖDERHJELM (1929), VILJANEN (1947/69).

⁴ HIRN (1935).

⁵ HEDVALL (1941).

⁶ VON PLATEN (1966: 227–256), VON PLATEN (1980: 47–97).

⁷ KLINGE (1981: 148–156), KLINGE (1988: 73–84, 92).

⁸ STRÖMBORG (1931: 316), WREDE 1988²: 72, 203).

⁹ STRÖMBORG (1931: 121–142).

en som regimens eller den liberala opinionens man. Han höll sig färglös, men hyllades livligt trots det.

Det är knappast oriktigt att se ett mått av politisk realism i denna passivitet. Men det är å andra sidan tydligt att Runeberg inte var en politiskt kalkylerande person. Hans vän och trätobroder, nationalfilosofen och politikern J. V. Snellman hade säkert rätt i sin uppfattning att Runeberg egentligen inte begrep sig på politik. Den bild man får av nationalskalden är, att han nästan hjälplöst fann sig i att bli hyllad till vänster och föremål för nådegåvor från höger, till vilket allt han tycks ha tackat med en viss besvärad förströddhet. Åtminstone till vänster tycks detta ha uppfattats, ej som feghet, utan som genuin och storartad blygsamhet.

Men Runeberg saknade inte äregirighet.¹⁰ Hans ambition att erövra Svenska Akademiens stora guldpennning, hans arroganta artiklar i Helsingfors Morgonblad, då han angrep den svenska poesin, försöket att bli rysk nationalskald med *Nadeschda* 1841, och lanseringen av sig själv som svensk och nordisk-irisk nationalskald med *Kung Fjalar* vittnar om en minst sagt solid självkänsla. Men den tycks ha varit solid bara vid skrivbordet och i glada lag vid privata bord. I den offentlighet som inte är papperets, syns nationens ledare inte. Rent psykologiskt får denna dubbelhet en obehagligt patologisk karaktär mot bakgrunden av vad vi vet om Runebergs beteende som hustryran och despotisk lärare.¹¹ Det i fantasin uppspelade, drömda hjältemodet har en märklig dragningskraft på Runeberg, som starkt tycks ha identifierat sig med de hjältar han skapade i skrift. Redan Rolf Lagerborg har framhållit den litterära hjälterollens karaktär av kompensationsfenomen hos Runeberg.¹²

Att just den nationella hjälten – hos Runeberg ofta en folksagans yngste bror; «Molnets broder», «Sven Dufva» – haft en så stor betydelse som identifikationsobjekt för Runeberg, förklaras i sin tur av att den påtagligt religiöst lagde skalden så djupt internaliserat nationalromantikens religiösa element. Fosterlandet är det immanenta himmelrike och hem Gud skänkt folket. Uppoffringen för kollektivet är den yttersta gåva genom vilken individen kan visa Gud sin tacksamhet.¹³ Det är en syn svår att skilja både från sina radikala och sina konservativa element.

Men bortser man alltså från den rent psykologiska sidan av problemet – som enligt min mening är lika väsentlig som komplicerad – ställs vi inför historiska frågor rörande nationalskalderollen och den sociala beställningen. De är inte lätta att avgöra eftersom situationen i Finland då gör varje dikt öppen för tolkningar i antingen oppositionellt liberal eller lojalistiskt konservativ riktning.

Men Runeberg förefaller helt enkelt ovillig att iklä sig en politisk roll. Man kan inte visa på brev eller dokument som skulle binda honom vid vare sig några liberala eller konservativa komplotter. Däremot präglas *Fänrik Ståls Sägner* av

¹⁰ WREDE (1988).

¹¹ VON PLATEN (1966: 251–254).

¹² LAGERBORG (1924: 55).

¹³ WREDE (1978).

en patriotisk demokratism. Finska proletärer (Sven Dufva) och rikssvenska adelsmän och officerare (von Döbeln) tecknas entydigt som inspirerade, medborgerliga hjältar. Till och med i *Nadeschda*, Runebergs mest uppenbart ryska text, finner man denna trosliknande demokratism med udd mot livegenskapen.

Runeberg ville se sig selv som en enkel, rettfram man, som bättre än andra privilegierade förstod folket, och som i dess hjärta läst och för nationen framställt dess historiska visdom; den självuppoffrande kärleken till ett fattigt fosterland. Å andra sidan saknade Runeberg av allt att döma ambition att framträda mot regimen. Redan 1830 hade han – i samband med den såkallade «polska skålen» – varnat sitt sällskap för lättsinniga demonstrationer för Polen.¹⁴ Under kriget lade han ned arbete på *Fänrik Ståls Sagner* – men tillät samtidigt en publicering av «Sveaborg» i England!¹⁵ Runeberg valde att i offentliga sammanhang ignorera den besvärliga nationalskalderollen. Det blir därför begripligt att utgivningen 1860 av den i tolv år efterlängtade andra delen av *Fänrik Ståls Sagner* vållade skalden svår vanda. Redan det skriftliga framträdandet tycks nu ha prövat hans mod till det yttersta. Äntligen gjorde han slag i saken och reste till sin förläggare i Helsingfors med manuskriptet. Tärningen var kastad. Skaldens spänning var så stor, hans börda så tung, att han ombord på båten tillbaka till Borgå drabbades av ett häftigt sjukdomsanfall, beskrivet som «reumatisk feber». Han måste bäras i land och låg sedan i mer än en månad till sängs. Men under den tiden skrev han en dikt, «Landshövdingen», i vilken han klär sin skalderoll i en om den påminnande roll. Dikten handlar om en vapenlös man, som – ställd inför ett hot – med ord modigt försvarar ett ideal som han värderar högre än sitt eget liv:

Ni segrat, makten tillhör er i dag,
jag är beredd, gör med mig vad ni vill!
Men lag skall överleva mig, som jag
långt efter den blev till.

¹⁴ STRÖMBORG (1928: 178–180).

¹⁵ WREDE (1987: 444, 291).

SIGURD AA. AARNES, BERGEN

«Nation building» – et nyttig begrep i studiet av nordisk nasjonalromantikk

I enhver litteraturhistorisk framstilling vil det finnes begreper som virker styrende inn på den historien som fortelles. Vanligst blant slike begreper er genre-